

NOVÉ POZNATKY O PODOBĚ OSÍDLENÍ V ZÁZEMÍ TÝNSKÉHO DVORA NA STARÉM MĚSTĚ V PRAZE

(předběžné sdělení)

JAROSLAV PODLIKA

Prezentace výsledků záchranného archeologického výzkumu z roku 2006 na parcele domu v centrální části Starého Města v Praze. V zázemí činžovního domu ze sklonku 19. století se dochovala unikátní sídelní stratigrafie dokumentující nejstarší raně středověké etapy osídlení od 11. do počátku 13. století v prostoru sousedícím se Staroměstským náměstím a Týnským dvorem. Oba zmíněné areály z hlediska významu pro osídlení pravobřežní oblasti historického jádra města náleží ke klíčovým. Mezi archeologicky zkoumanými objekty dominovaly početné reliktů negativů částí původní dřevěné zástavby, kterou na počátku 13. století doplnila i dosud neznámá zděná románská konstrukce z opukových kvádrů. Unikátně dochovaná terénní situace umožnila detailní studium jednotlivých stratigrafických horizontů lokality, včetně poznání způsobu jejich akumulace. V obecnější rovině zjištěné poznatky přispívají k řešení zásadních témat medievalistického bádání o genezi předlokačních sídelních areálů od jejich počátků až po následnou transformaci ve vrcholně středověká právní města.

This presentation concerns the results of a rescue excavation of a house plot in the centre of The Old Town of Prague in 2006. In the backyard of a late 19th century tenement house, on a site neighbouring the Old Town square and Ungelt, a unique example of the settlement stratigraphy, dated to the earliest early medieval settlement phase from the 11th to the onset of the 13th century, was preserved. Both are key sites concerning the settlement of the historic centre on the right hand river bank. The excavated features are dominated by numerous negative features representing the original timber buildings, which were replaced in the early 13th century by a Romanesque stone construction built of plaener ashlar masonry. The well preserved condition of the site allowed a rare detailed study of stratigraphy and taphonomy of this area. The new knowledge contributes to the solution of fundamental themes of medievalist research of the genesis of pre-location settlement areas from their origins to their following transformation into high medieval legal towns.

Klíčová slova — Praha – středověk – předlokační aglomerace – transformace – sídelní stratigrafie – románská stavební konstrukce – materiální kultura

Obr. 1. Praha 1-Staré Město. Černě vyznačeno místo výzkumu v Týnské uličce čp. 1064/I, okrově blok Týnského dvora v současném rozsahu (zobrazil J. Hlavatý).

Záchranný archeologický výzkum v historickém jádru Prahy náleží v posledních dvou desetiletích k odborným činnostem, které takřka kontinuálně probíhají na různých místech metropole. Jeho realizace je vyvolána, až na zcela ojedinělé výjimky, výhradně stavebními záměry, při kterých dochází k narušení historických terénů a konstrukcí zemními pracemi. Vedle velkých staveb v centru města, které již tradičně poutají zájem široké veřejnosti, se však větší část archeologických záchranných prací odehrává na stavbách malého rozsahu souvisejících s rekonstrukcemi a opravami řadové domovní zástavby, drobnými novostavbami, případně s obnovou inženýrských sítí. Přestože v těchto případech nedochází k odhalování větších ploch a množství nálezů bývá menší, nelze tyto akce podceňovat z hlediska jejich přínosu pro rekonstrukci historického obrazu zkoumaného místa. Právě menší dokumentační body zahušťují naši mapu informací a umožňují skládat rekonstrukční obraz vývoje sledované lokality. Výpověď rekonstrukčních modelů je pak klíčem k poznání základních procesů a tendencí formujících podobu města v čase a prostoru.

Výzkum v Týnské uličce v domě čp. 1064/I

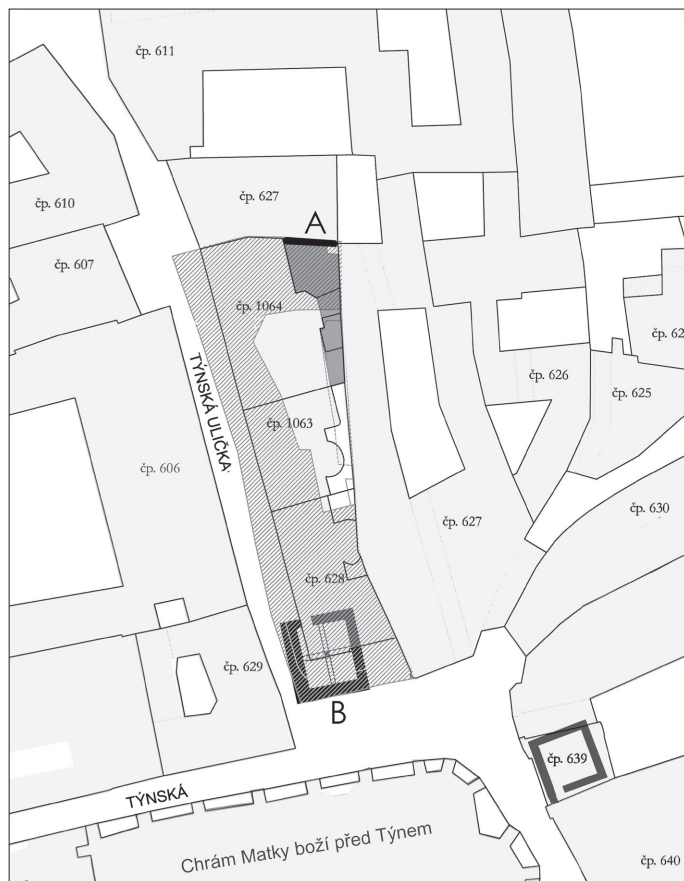
Staré Město pražské náleží mezi klíčová teritoria pražské sídelní aglomerace. Takřka tisíciletý vývoj zde zanechal řadu stop navrstvených do sídelní stratigrafie o mocnosti několika metrů.

K jedné z historicky nejceněnějších částí uvedeného sídelního celku náleží také zázemí Staroměstského náměstí, a to především na jeho východní straně. Území prostoupené křivolakou uliční sítí, vymezené na severu ulicí Dlouhou a na jihu Celetnou, je dodnes tvořeno několika nepravidelnými domovními bloky, jejichž půdorys vypovídá o složitém a déletrvajícím urbanistickém vývoji (ZÁHORKOVÁ/MUK/RULC/JAREŠOVÁ 1961). Zcela zásadní informace pro poznání především středověké etapy osídlení zde při nedostatku písemných pramenů přináší výlučně archeologie prostřednictvím svých výzkumů.

Jedna z příležitostí k zisku nových poznatků v těchto místech se archeologům naskytla v průběhu letních měsíců roku 2006, kdy na ploše dvora původně činžovního domu v Týnské uličce (obr. 1, 2, 3) proběhla výstavba nových suterénů (PODLISKA 2007).

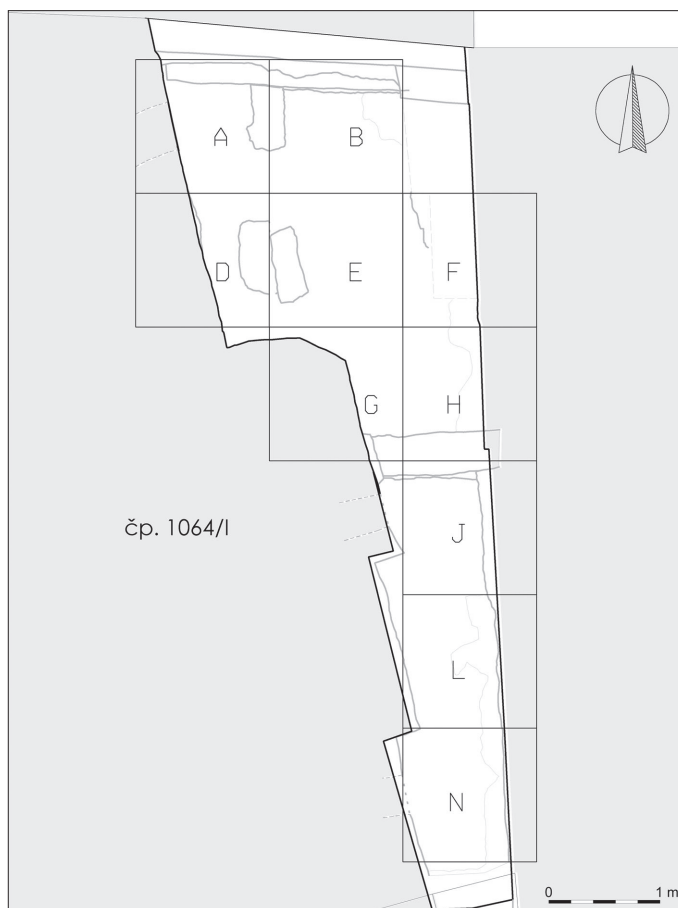
Historie a sídelní kontext objektu

Dům čp. 1064/I je v dnešní podobě novostavbou a společně se sousedními objekty domů čp. 1063/I a 628/I byl vystavěn až v rámci asanačního projektu v letech 1898–1899, v nové regulační čáře podle plánů stavitele A. Elhenického (ZÁHORKOVÁ/MUK/RULC/JAREŠOVÁ 1961). Na jejich místě se dříve nalézal rozměrný měšťanský dům čp. 628 „U Černého (Modrého) jelena“, orientovaný svou delší stranou podél původní Týnské uličky (obr. 2). První zpráva o domě na nároží ulic před severním portálem týnského chrámu pochází až z roku 1361 (VLČEK A KOL. 1996, 421). Výrazně pozdní zmínka o existenci domu však nemění nic na faktu, že jeho historické kořeny sahají hlouběji do minulosti. Hmatatelným dokladem raných stavebních počátků objektu byl románský

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, Týnská ulička čp. 1064/I, výřez z místopisné situace. Situace plochy výzkumu (**tmavě šedá** plocha) v soutisku s předasanačním domem čp. 628 (**šrafovaná** plocha) a katastrálního plánu nemovitostí (**světle šedé** plochy). Relikty zjištěné románské zástavby v bezprostředním okolí (**černě**). A–relikt kvádrkové zdi objevené výzkumem, B–románský zaklenutý prostor v nároží zbořeného domu čp. 628, objevený v roce 1898. Plán orientován k severu. (zobrazil J. Hlavatý).

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, Týnská ulička čp. 1064/I, situace plochy výzkumu s vyznačením ortogonální sítě čtverců A–N (zobrazil J. Hlavatý).

zaklenutý a částečně zahlobbený prostor mírně obdélného půdorysu, původně situovaný v nároží domovní stavby (obr. 2). K jeho nálezu došlo krátce před demolicí celého objektu v roce 1898 zásluhou architekta Karla Fialy, který celý prostor zaměřil a popsal (FIALA 1931; DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 290–292). Doklady starší raně středověké zástavby byly následně zjištěny i z bezprostředního sousedství domu, a to jak v podobě kamenných pozůstatků staveb kvádříkového vzhledu (čp. 606/I palác Kinských, čp. 639/I, 641/I areál Týnského dvora, DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 281–289, 293–300), tak ve formě archeologicky dokumentovaných zahlobbených částí z původně dřevohliněných domů (HRDLÍČKA 1977a; 1977b).

Počátky raně středověkého osídlení pravobřežní části historického jádra Prahy souvisely s postupným rozšiřováním sídelní oblasti této podhradní aglomerace, rozkládající se ve své první fázi v údolní partii mezi staroměstským brodem a Vyšehradem. Hybatelem následného osídlovacího procesu byl patrně přesun hlavního tržiště do prostoru dnešního Staroměstského náměstí a následný vznik Týnského dvora jako panovnické instituce pro správu trhu a výběr tržních a celních platů (souhrnně k problematice geneze GOLÍŇSKI 2000; k problematice archeologického výzkumu naposled souhrnně HRDLÍČKA 2005a). Vznik nového tržního centra předlokační Prahy zapříčinil extenzivní nárůst osídlení v jeho okolí, které ve velice krátké době zaplnilo plochu po jeho obvodu a postupně se rozšířilo podél komunikačních tepen dále k východu, především do oblasti Poříčí (HRDLÍČKA 2000a, 203).

Metoda výzkumu

Archeologický výzkum v objektu čp. 1064/I byl koncipován jako předstihový záchranný výzkum. Jeho cílem bylo v místech dotčených stavbou provést ruční rozebrání dochovaných nadložních terénů až na úroveň přírodního podkladu, včetně separace všech movitých nálezů a odběru vzorků uloženin, zdokumentovat odhalené stěny – řezy historickými terény – a půdorysně zachytit podobu, průběh a výškovou úroveň povrchu jednotlivých sídlištních a podložních komponent. Obdobná metoda byla aplikována na starší zděné konstrukce původní zástavby, které byly posuzovány především z hlediska stavební formy a stavebně historického vývoje. Plocha výzkumu na dvoře objektu byla pracovně rozdělena na čtverce o velikosti 3 x 3 m, které tvořily jednotnou, geodeticky zaměřenou síť pokrývající zkoumaný prostor (zkoumané čtverce A, B, D, E, F, G, H, J, L, N – obr. 3). Z hlediska původní dislokace zástavby se plocha výzkumu nalézala v místech dvorní (severní) části původního historického domu, přibližně na rozhraní dvorního (zadního) křídla a obdélného dvora. Jeho nevelká plocha v rozměrech současného dvora činila bezmála 70 m².

Celková mocnost historického nadloží na lokalitě dosahovala až k 3 metrům, počítáno včetně recentních navážek. Horní část terénů byla ve většině produktem novověku, případně doby takřka nedávné. Pod recentní betonovou úpravou povrchu dvora překrývající o něco starší dlažbu z křemencových kostek se nalézala 1,5 m mocná poloha navážky. V jejím složení převažovaly uloženiny s vyšším podílem stavebního odpadu, které můžeme spojit s procesem vyrovnání povrchu

dvora po výstavbě stávající budovy. Na několika místech ji porušovaly výkopy inženýrských sítí, které často poničily i starší situace. Zásadním faktorem, jenž na značné části plochy poznamenal podobu vrchních partií nadloží, byl výkop stavební jámy pro dnešní dům. Ten vedle prostoru suterénů dnešního domu stupňovitě zasáhl i prostor jeho dvora.

Spodní stratigrafický horizont již náležel bohatě strukturovanému středověkému souvrství o mocnosti cca 1–1,5 m (obr. 5).

Geologický rámec lokality

V rámci terénního výzkumu probíhala souběžná dokumentace geologických a geomorfologických parametrů lokality, které se ujal a celkově vyhodnotil J. Zavřel (ZAVŘEL 2007). Z jeho zprávy vycházejí i následující závěry.

Geologický podklad místa byl tvořen povodňovými jemnozrnnými zahliněnými písky, překrývanými štěrko-pískové těleso říční terasy. Zjištěné nivelety povrchu těchto pleistocenních vltavských sedimentů odpovídají terase VIIb – újezdské (ve smyslu ZÁRUBA/BUCHA/LOŽEK 1977, 33). Během pleistocénu se na substrátu povodňových náplavů vytvořila nepříliš zralá a výživná hnědá půda typu arenosolu. Povrch půdy byl částečně narušen, a někde i výrazněji snížen, až v důsledku středověkého osídlení místa. Nejvýše zastižená a nejméně narušená úroveň přírodního povrchu se nalézala na niveletě kolem 189,10 m n. m./Bpv. Tato úroveň však byla zastižena pouze ve dvou čtvercích (A, B). Z geomorfologického hlediska se předmětná parcela i její bezprostřední okolí vyznačovaly plochým tvarem reliéfu. Erozní působení vodoteče, jejíž koryto mělo probíhat přibližně 40 metrů severovýchodně (HRDLÍČKA 2000a, 195 obr. 4), se v morfologii původního terénu neprojevovalo. Místo bylo díky převýšení nad tokem Vltavy dostatečně chráněno před dosahem velkých vod a s velkou pravděpodobností i katastrofálních povodní (platnost především pro raný středověk). Absence povodňových sedimentů v historickém nadloží zkoumané lokality je v souladu se skutečností, že nejbližší zaplavované místo bylo Staroměstské náměstí, převážně ležící na shodném terasovém stupni VIIb. Jeho plocha byla prokazatelně celkově zaplavena jen roku 1432, v menší míře možná i v letech 1501 a 1655 a podle ojedinělých zpráv též roku 1675 a 1784, dále se voda již nerozšířila (ELLEDER 2005, 167; HRDLÍČKA 2005b, 20).

Raně středověký sídlištní horizont (předlokační osídlení 11.–počátek 13. století)

Nejstarší sídlištní horizont tvořilo výrazněji stratifikované souvrství o mocnosti cca 0,6–1 m, tvořené převážně světle až tmavě hnědými písčitymi hlínami s vysokým podílem organických a méně již kamenitých příměsí. Nedílnou součástí tohoto horizontu byly početné sídlištní objekty nebo jejich relikty, které se s různou intenzitou vzájemně porušovaly (superpozice).

Počátky osídlení plochy můžeme spojit se skupinou nevelkých jámovitých objektů zahlubujících se z úrovně podloží, roztroušených po celé ploše výzkumu (oválné a kulaté jámy, jamky).

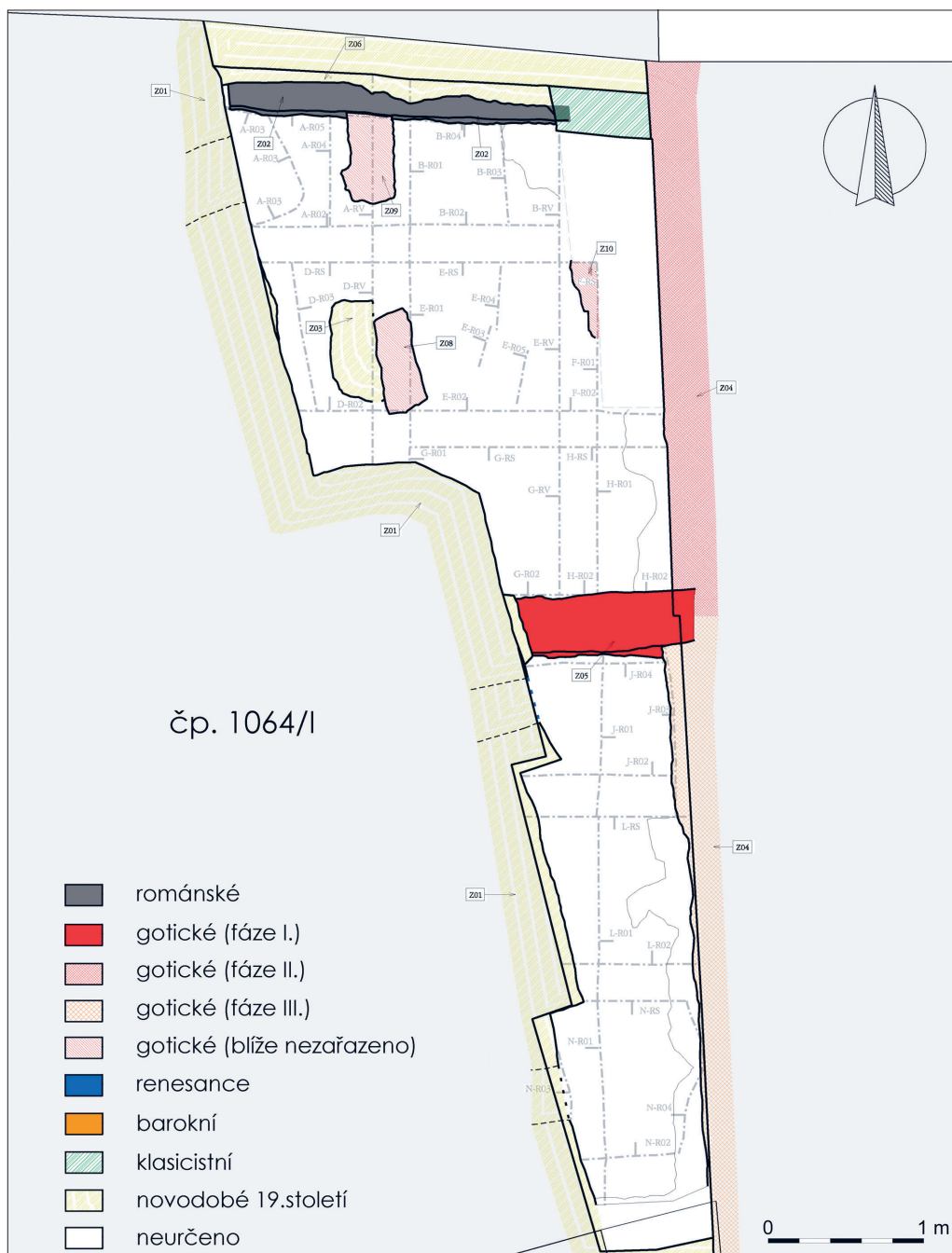
Obr. 4. Pyrotechnologický objekt – spodní partie jámové výhně situované ve spodní partii sídlištního souvrství, 1. polovina 12. století, objekt V74, čtverec E (foto E. Ditmar).

Obr. 5. Celkový profil spodní partie historického nadloží. V dolní úrovni do podloží zahloubená část dřevozemního domu, následně zaplněná a překrytá sídlištními vrstvami s vysokým obsahem organických příměsí. Ve vrchní partii již doklady stavební aktivity – polohy opuky a maltové drtě. Vznik celé situace spadá do průběhu 12.–1. poloviny 13. století. Situace na řezu RO2, čtverec L (foto J. Podliska).

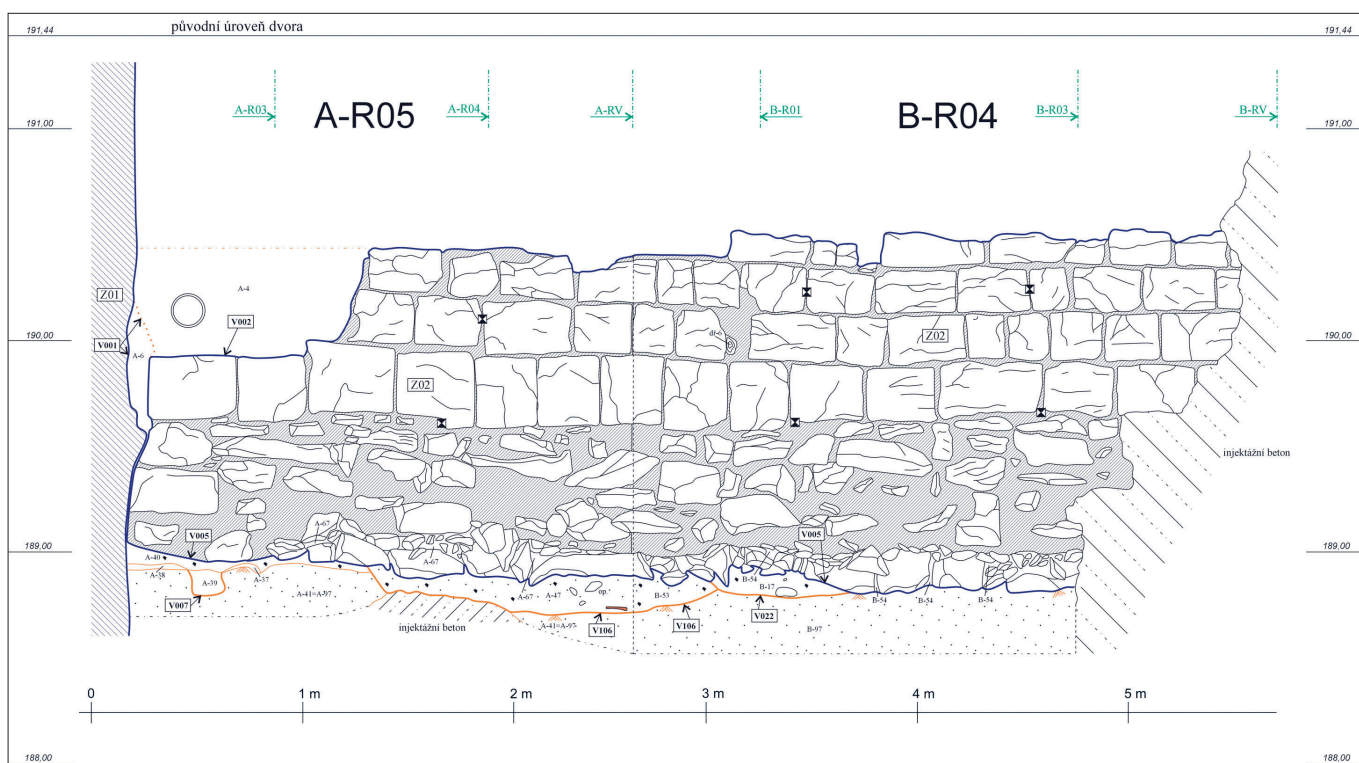

Obr. 6. Situace plochy výzkumu s vyznačením zděných konstrukcí. V legendě časové zařazení zdí. (Podle M. Kováře a J. Podlisky zobrazil J. Hlavatý.)

Jejich funkční interpretace je obtížná. Pouze teoreticky je lze spojit s negativy konstrukčních prvků lehčí zástavby. V době jejich existence se na povrchu podloží vytvořila první souvislejší sídlištní vrstva, obsahující antropogenní odpad (uhlíky, keramika, kosti, hrudky mazanice, kousky dřevité hmoty).

Následná aktivita na ploše byla zastoupena objekty metalurgického určení (obr. 4; především ve čtverci E). Jednalo se o dvojici jámových výhní oválného a kruhového tvaru s mísovitým dnem a výplní tvořenou uhlíky a popelem. Stěny byly výrazně vypálené (síla výpalu i přes 5 cm). V jejich zásypech nebo v okolí se nacházel rozmanitý paleometalurgický materiál, dokládající vedle sekundárního zpracování železa i vlastní přímou výrobu z rud (kousky železné rudy, okuje, struska, keramický nástavec k měchu tzv. výfučna neboli dyzna – obr. 12a, výmazy stěn). Vzhledem k počtu pecních zařízení lze produkční činnost na této ploše hodnotit jako nízkou. Nálezy jsou časově shodné s dobou, kdy obíhala v pražském prostředí keramika s archaicky zduřelými okraji (závěr 11.–1. polovina 12. století). Objekty obdobného vzhledu se nalézaly i ve stratigraficky mladší poloze, datované do závěru raně středověkého horizontu (přelom 12.–13. století). Výhně oválného tvaru s vypálenými stěnami se nelišily od objektů starších. Výjimku zde tvořily

shluky diabasových kamenů uložených na jejich dně a malé množství struskového odpadu v přílehlajících kontextech (čtverce A, F). Obdobně jako v předchozích případech lze jejich existenci spojit s blíže nepoznanou metalurgickou činností domácího objemu, vyloučit však nelze i jinou technologickou funkci.

Hlavní těžiště sídlištního vývoje a nárůstu stratigrafie na lokalitě náleželo do 12. století. Patrně ve velice krátké době, po začátku trvalého osídlení, byl dokumentovaný prostor postupně zastavován rozměrnějšími dřevěnými objekty. Mezi největší patřily relikty zahloubených staveb pravouhlé dispozice, s kolmými či šikmými stěnami, s rovným dnem a původně dřevěnou konstrukcí, ze které zůstaly zachovány sloupové a křivé jámy, situované při stěnách výkopů. Orientace staveb se v jednotlivých úrovních lišila. Většina staveb se zachovala v reliktech rozdílného rozsahu. Přestože stav nálezů nám neumožnil detailnější vyhodnocení jejich funkce, lze se domnívat, že tyto objekty náležely zapuštěným spodním partiím domů.

Rozměrnější stavby v jednotlivých úrovních doplňovala početnější skupina menších objektů typu jam a jamek, situovaných místy do řad (ploty) a mělkých výkopů ve tvaru roštu (čtverec E), které náležely blíže neurčitelným částem původní nezahlobené lehčí zástavby.

V závěru sídlištního horizontu se na celé ploše začaly ukládat mocnější hlinité vrstvy s vyšším obsahem organických příměsí (hnůj, rostlinný odpad). Jejich průběh místy narušovaly prosté jámy, které po krátkém čase zaplnil materiál obdobného charakteru (skupina jam ve čtverci E). Poslední stratigrafickou jednotku zmíněného horizontu představovala vrstva kamenného šterku, jejíž funkcí bylo zpevnění prostoru v místech bahnité odpadní výplně jam (štet, čtverec E).

Většina terénních uloženin a výplní objektů tohoto horizontu obsahovala velké množství movitých nálezů, mezi kterými dominovala keramika. Počátky osídlení plochy reprezentovala keramika s archaicky zduřelými okraji, kde se již pouze jako méně početné reziduum vyskytovaly vyspělé typy okrajů kalichovitých. Hlavní těžiště sídlištního vývoje spojené s výraznějším nárůstem terénu však náleželo do období, kdy archaicky zduřelé okraje masivně nahradila nová, technologicky vyspělá, keramická třída s klasicky zduřelou profilací. Dominantní profilaci doplňovaly okraje vzhůru vytažené, doprovázené jednoduchými profilacemi hrnců a misek včetně technických typů nádob (misky). V absolutním vyjádření lze počátky vývoje spodní partie nadloží zařadit nejméně již na sklonek 11. století, s intenzivním nárůstem v průběhu 12. století a následně završeným před výstavbou prvních zděných konstrukcí na počátku 13. století.

Spolu s vyspělou raně středověkou keramikou průběhu 12. století se v náleзовých souborech vyskytlo několik běžných i náleзовě ojedinělých železných výrobků nebo jejich částí, mezi jinými

Obr. 7. Kresebná dokumentace nadzemní a základové partie kvádřové zdi (Z02), pod základovou spárou starší zahloubené objekty (digitalizoval O. Pulkart).

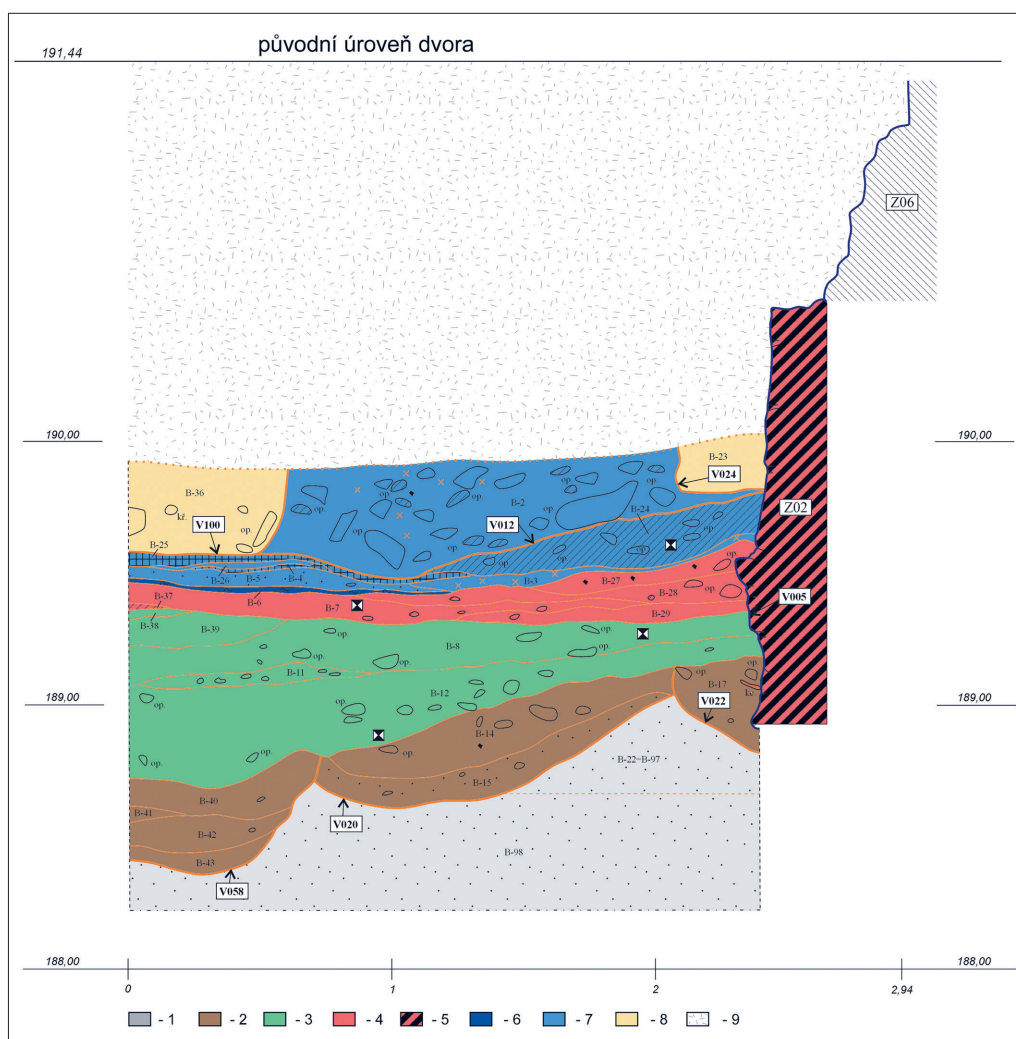
Obr. 8. Celková čelní fotogrammetrie kvádríkové zdi románské stavební konstrukce. V horní partii zachována část nadzemního zdiva, tvořená z několika řádků opracovaných opukových kvádríků. Spodní, základová partie je vystavěná z lomového opukového zdiva (foto J. Podliska, upravil J. Hlavatý).

například čepele nožů, několik podkov, torzo drobné ostruhy s krátkým bodcem zdobeným stříbrným drátkem a části ostruhy s kuželovitým bodcem (obr. 12a). Zcela unikátním nálezem byl nevelký zlomek tmavě modrého skla z těla duté nádoby, barveného mědí a malovaného zlatem a barevnými emaily (obr. 12c). Sklo se nacházelo v zásypu spodní partie zahluobeného domu a je možné jej zařadit mezi výrobky středomořských dílen snad z oblasti Byzance (ČERNÁ/PODLISKA 2008, 245). Dovezeným předmětem byl patrně také drobný textilní přeslen ovručského typu, vyrobený z typické načervenalé břidlice (obr. 12b, SLÁMA 1990). Zlomky nejméně dvou drobných vakovitých tyglíků na tavení slitin kovu dokládají aktivity kovolitce. Zcela ojedinělým nálezem v kontextu s tyglíky byl drobný zlomek ostrogótské spony typu Reggio Emilia z 5. století, který v raně středověkém kontextu s vysokou pravděpodobností plnil funkci recyklované suroviny (JIŘÍK/PODLISKA V TISKU).

Popsané raně středověké souvrství představuje typický produkt intenzivního osídlení v prostředí větších předlokačních aglomerací. Příčinou rychlého nárůstu terénů se vedle postupně se proměňující dřevozemní zástavby, jejíž relikty zůstávaly po svém zániku zachovány na osídlené ploše, stal i ve velkém objemu produkovaný antropogenní odpad a přemísťovaný anorganický podložní materiál pocházející ze stavebních výkopů. Sídlní odpad byl při tomto způsobu zacházení ukládán přímo na osídlené ploše nebo v jejím bezprostředním zázemí. Během tohoto procesu, označovaného jako spontánní akumulace sídlištních uloženin (HRDLIČKA 1997, 246sq.; HRDLIČKA 2000b, 52; HRDLIČKA 2001, 210), vzniklo souvrství, jehož markantní pozůstatky byly zachyceny na celé ploše zkoumaného dvora.

Románská zástavba (1. polovina 13. století)

Závěr raně středověkého období byl na této lokalitě spojen s výstavbou zděné architektury. S uvedenou činností souvisely především mocnější polohy přemísťovaných podložních uloženin, na které nasedala prakticky souvislá, avšak nepříliš silná poloha opukové drtě s maltovými hrudkami nebo přímo maltovou krustou (úroveň 189,30–189,50 m n. m.). Tato tzv. „románská“ stavební úroveň byla úzce spojena s nálezem zděné opukové konstrukce na severním okraji plochy dvora, zahluobené do starších sídlištních terénů (obr. 6). Jednalo se o zeď z opukových kvádríků, orientovanou ve směru Z – V v nepatrném odstupu podél ohradní zdi současného dvora. Dochované torzo konstrukce bylo tvořeno z nadzemní části, složené ze čtyř řádek kamenných kvádríků a ze základové partie, provedené formou hrubého lomového zdiva s nepravidelným lícem silně prostoupeným světle žlutou maltou s vydatnou příměsí nevyhašeného vápna v podobě hrudek až kolem 15 mm (obr. 7, 8). Líc kvádríků v nadzemní partii byla pečlivě vyrovnaná, ve střední partii se projevovalo její druhotné prosednutí, nepochybně v důsledku založení na starším sídlištním objektu (jámě). Některé kvádríky vykazovaly stopy po poškození ohněm, především ve střední partii. Zeď byla odkryta v délce cca 7 m, její výška dosáhla 1,36 m. Výška samotných řádek, ve kterých byly kvádríky kladený, činila 0,22, 0,24 a 0,25 m. Rozměry čel kvádríků se pohybovaly kolem 0,195 x 0,225 m,

Obr. 9. Kresebná dokumentace profilu B–R01 spodní partie historického nadloží v sondě B, kolmo situovaného na kvádříkovou zeď Z02. Legenda k popisu stratigrafických jednotek: 1–podloží; 2–písečné hlíny s příměsí organiky, výplně zahloubených objektů; 3–humózní hlíny, odpadní souvrství; 4–písečné hlíny s vyšším podílem malty a opukové drtě, stavební úroveň kvádříkové zdi; 5–zděná konstrukce z opukových kvádříků; 6–písečný jíl, úprava podlahy dřevěné stavby; 7–spálené dřevo překryté stavební sutí s vyšším podílem opuky a malty, požárová a stavební destrukce; 8–písečné hlíny, výplně zahloubených objektů; 9–písečné hlíny a stavební suť, recentní navážka (zhotovil E. Dittmar, digitalizoval O. Pulkart, grafické úpravy M. Ďurica).

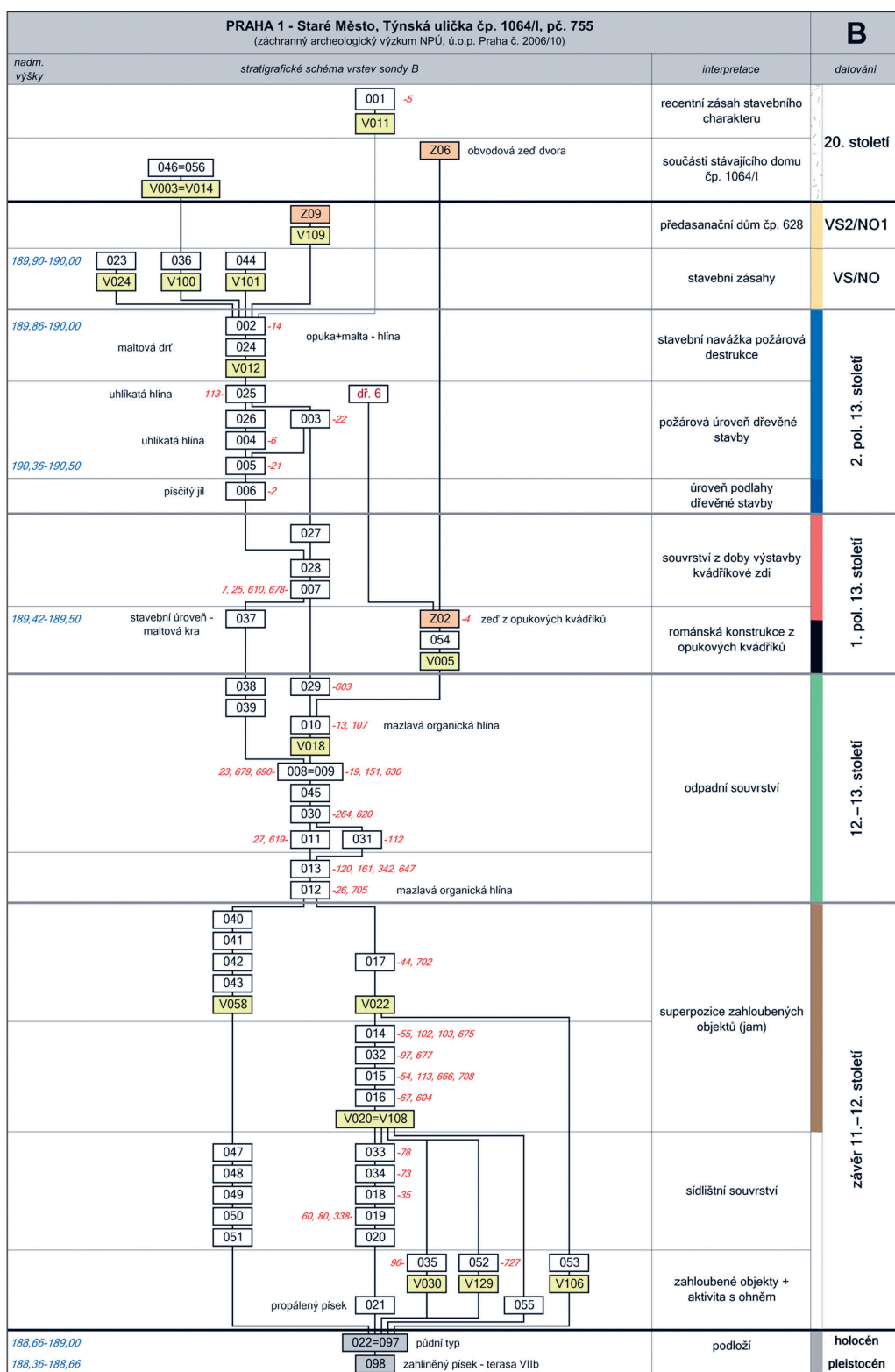
větší kvádříky v dolní řádce měly rozměry čel cca 0,31 x 0,36 m. Výška předzákladu kvádříkové zdi dosáhla cca 0,58 m od základové spáry, samotná kvádříková partie byla vysoká 0,78 m. Na západním konci byla zeď porušena obvodovou konstrukcí činžovního domu, u východního konce nebylo možné vyloučit její pokračování na sousední parcelu skrze hmotu druhotně přizděného pilíře, který v sobě patrně uchoval i část nadzemního kvádříkového zdiva. Na její korunu částečně nasedala novodobá obvodová zeď sousedního domu. Románská zeď mohla původně náležet do struktury rozlehlejšího stavebního celku, patrně domu, nacházejícího se severně od současného dvora objektu. Vyloučit však nelze ani variantu pouhé ohradní zdi členitějšího domovního areálu. Nález zaniklé románské struktury bude třeba hodnotit v rámci analýzy celého bloku. Její možné pozůstatky v sousedství se však v rámci našeho výzkumu zatím nepodařilo ověřit. Doba vzniku kvádříkové konstrukce vychází především z rozboru terénní situace (obr. 9, 10), kde ve vrstvách předcházejících její výstavbě dominovaly okraje vzhůru vytažené, jednoduše upravené a klasičtější varianty okrajů zduřelých s menším procentem starších okrajů archaických (obr. 11). Po její výstavbě pak v následných vrstvách, a zejména ve výplních spodních partií zahloubených objektů, převládala nastupující vrcholně středověká keramika 13. století.

Zástavba měšťanské parcely domu (sklonek 13.–17. století)

Následné aktivity po vzniku kvádříkové zdi bylo možné sledovat již pouze v omezené míře, z důvodu jejich odstranění nebo narušení mladšími aktivitami (povrch kolem 190 m n. m.). Na celé ploše zůstala zachována pouze výškově nevýrazná souvrství s převahou uloženin s vysokým obsahem organiky. Obzvláště typické byly polohy kaštanově hnědých organických hlín fekálního původu, jejichž vznik je možné spojit s ustájením hospodářských zvířat a ukládáním jejich odpadu na ploše v zázemí románského domu, které lze předpokládat hlavně v jižní části zkoumané plochy (hnojště, situace ve čtvercích L, N).

Obr. 10. Vývojová matice terénní situace čtverce B s předběžnou interpretací stratigrafických jednotek, chronologickým rámcem a evidenčními čísly nálezových souborů – sáčků (kurzívou). Barevně vyznačeny chronologické celky (podle podkladů autora zobrazila S. Babušková, grafické úpravy M. Ďurica).

Odlíšná situace byla zjištěna v bezprostředním sousedství románské zdi. Na ploše čtverců B, E a okrajově A, D, F byla odhalena poloha spáleniště o mocnosti 0,1–0,2 m s nahodilými zbytky zuhelnatělých dřev na jeho povrchu. Jednalo se o plochu nejméně 5 x 4 m, kterou překrývala místy zachovaná poloha světle okrového jílu, náležející možné úrovni podlahy. Stopy požáru a spáleného dřeva byly zjištěny i na vnějším líci stratigraficky starší kvádříkové zdi (Z02, čtverec B).

Tento nález dokládá existenci dřevěné nadzemní stavby, spíše lehčí konstrukce, přistavěné k vnější straně románské zdi Z02, která tvořila jednu z jeho stěn. K zániku stavby došlo nejspíše v závěru 13. století a již nebyla obnovena. V souvislosti s požárem mohlo dojít i k stavební úpravě

kamenného objektu, jak by dokládaly následně uložené vrstvy stavebních sutí na povrchu spáleniště (čtverec B). Uvedená poloha vrstev signalizovala novou vývojovou etapu, spojenou s rozvojem řadové kamenné zástavby a změnou nakládání s odpady na daném prostoru domovní parcely.

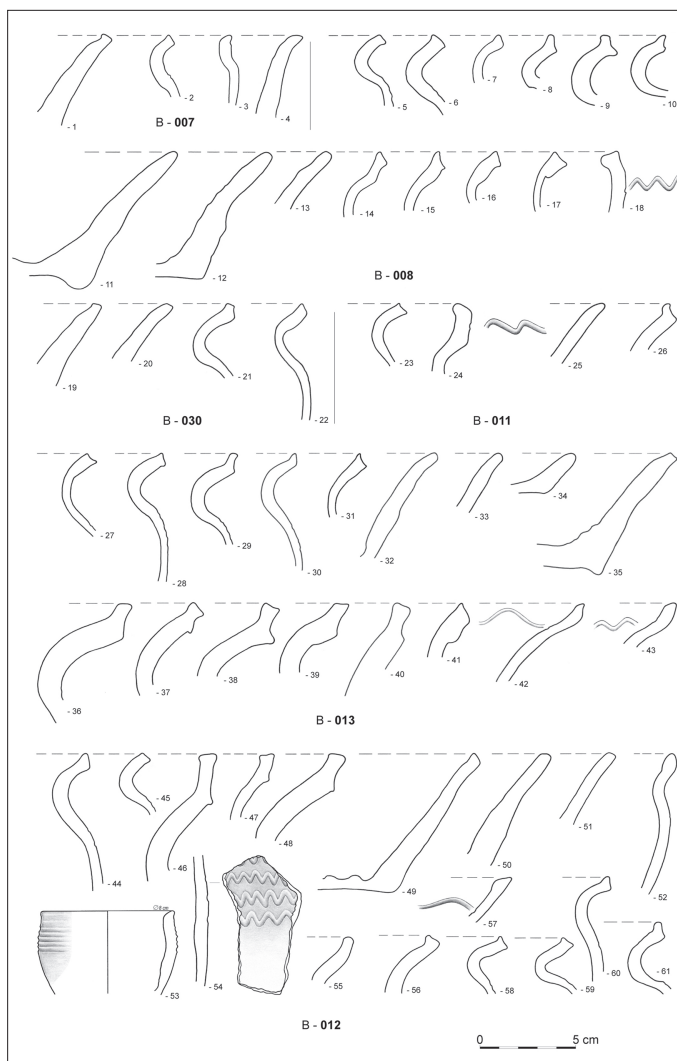
Opět i zde mezi nálezy dominovala keramika časově spadající do průběhu 1. až 2. poloviny 13. století (vzhůru vytažené a jednoduše profilované okraje, misky a pánve, stopově jemně plavené miniatury).

Závěr 13. století byl již ve znamení rozvoje kamenné zástavby svázané s prostředím měšťanského domu (obr. 6). Vzhledem k rozsahu novodobých zásahů, které narušily svrchní partii nadloží, výzkum již další informace o vývoji domu nepřinesl. Na ploše dvora zůstala zachována převážně základová torza objektů nebo zděných konstrukcí, jejichž vypovídací hodnota byla nízká.

Vedle několika spodních partií jam, z nichž za zmínku stojí snad jen větší kruhová odpadní jáma s původně dřevěnou konstrukcí ve čtverci D, náležely tomuto horizontu základové partie zdí z lomové opuky spojené vápennou maltou (zdi Z04, Z05, Z08, Z09, Z010). Tyto pozůstatky můžeme rámcově spojit s budovou zadního (dvorního) traktu původně značně rozlehlého měšťanského domu čp. 628, obráceného průčelím k severnímu portálu chrámu P. Marie před Týnem. Časově se jednalo o stavební produkty náležející do širšího intervalu 2. poloviny 13.–počátku 16. století bez detailnější časové specifikace. Pouze na východním okraji současného dvora (čtverec F) se nalézal nevelký blok terénů s polohami stavebních navážek o výšce 1,4 m (191,00–189,60 m n. m.), který nám rámcově umožnil získat představu o nejmladších sídelních aktivitách na tomto místě. K datování nejmladší etapy historického souvrství heterogenních navážek a násypů (čtverec F) přispěla drobná mincovní ražba haléře Ludvíka Jagellonského (1516–1526), vyzvednutá z vrstvy situované cca 0,6 m pod současným povrchem (čtverec F, sj. 6). Terén byl v této době zvyšován při jednotlivých stavebních úpravách domu a postupně narůstal až do výše stávajícího povrchu dvora. K odstranění historicky nejmladších partií nadloží došlo až na sklonku 19. století při asanaci staršího domu a výstavbě současného objektu čp. 1064/I. Následné zemní aktivity již souvisely výhradně s vyrovnáním výškových poměrů novostavby vůči nově vyměřené ulici a s výstavbou provozních sítí objektu.

Diskuse

Výsledky výzkumu v Týnské uličce čp. 1064/I přinesly především verifikaci badatelských závěrů L. Hrdličky, zaměřených na obecnější otázky poznání a rekonstrukce dynamiky vývoje nejstarších raně středověkých horizontů historického nadloží na ploše Starého Města (HRDLÍČKA 1997, 246sq.). Z hlediska způsobu vzniku antropogenního nadloží bylo možné v jeho kontextu rozlišit dvě následné stratigrafické polohy s odlišnými znaky a vlastnostmi. Starší etapu vývoje

Obr. 11. Výběrová kresebná dokumentace keramických zlomků nádob ze situací souvisejících s existencí kvádřikové zdi Z02 – soubor B-007; soubory z odpadních vrstev předcházejících výstavbu kvádřikové zdi Z02 – soubory B-008, B-030, B-011, B-013, B-012 (uvedeno ve stratigrafickém sledu od nejmladší k nejstarší) (kresba V. Čermák, digitalizace a zobrazení H. Kovářová).

Obr. 12. Výběr drobných nálezů z raně středověkého sídlištního horizontu:

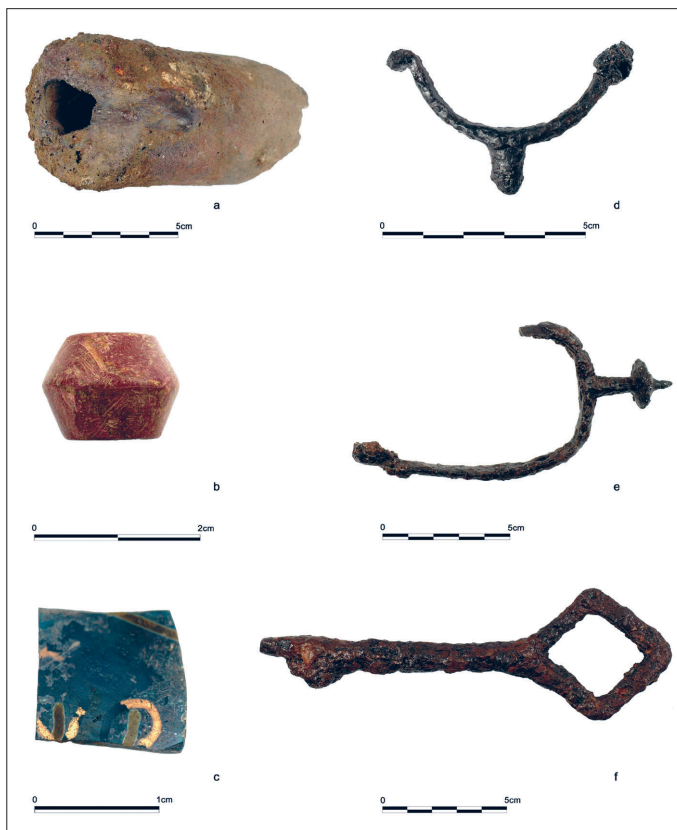
a) torzo keramické trubkovité výfučny (dyzny) k dmýchacímu měchu, sloužící při železářské a kovářské práci. Nález z kontextu jámové výhně. Počátek 12. století (foto M. Kalíšek);

b) drobný kamenný přeslen z jemnozrně načervenalé břidlice ovručského typu, sloužící jako rotační závaží ke spřádání textilního vlákna. Uvedený typ přeslehu je importem z oblasti dnešní Ukrajiny. Časově spadá do průběhu 12. století (foto M. Kalíšek);

c) zlomek sytě modrého skla z blíže neurčitelné duté nádoby, zdobený zlatem a emaily. Původ výrobku z 12. století je hledán v oblasti Předního východu, patrně Byzance (foto a úprava J. Podliska a M. Kalíšek);

d+e) kovové jezdecké ostrухy s krátkým bodcem, zdobeným stříbrným drátkem, a s větším kuželovitým bodcem, dokládají společně s několika úlomky železných podkov přítomnost jezdců a koní v prostoru dnešního Staroměstského náměstí v průběhu 12. století (foto M. Kalíšek);

f) masivní železný klíč s kosočtverečným okem a plným dříkem je zřetelným dokladem uzavíracích zámkových mechanismů ve vybavení staroměstských domů 1. poloviny 13. století (foto M. Kalíšek).

staroměstské stratigrafie reprezentovaly v převaze tmavě zbarvené, často vysoce humózní a soudržné hlíny, postupně ukládané na povrchu půdního základu nebo vyplňující početné a rychle vznikající sídlištní objekty. Tato tzv. spontánní akumulace sídlištního souvrství, časově spadající od počátku stabilního osídlení místa na sklonku 11. až do počátku 13. století, představovala první stratigrafický komplex tvořící pomyslný základ sídelního vývoje lokality. Důležitým činitelem podporujícím rychlý nárůst terénu v této době byl obzvláště mohutný stavební rozvoj v převaze dřevěné zástavby, spojený s jejím prostorovým zahuštěním. Její relativně rychlá proměna svázaná s přestavbami, zánikem a opětovnou výstavbou, představovala je-

den z důležitých faktorů umocňujících celý proces akumulace. Svoji roli v tomto prostoru musel sehrát i postupně narůstající počet obyvatel, hlavně dynamicky se rozvíjející části aglomerace. Obzvláště v závěru raně středověkého období nabyla zdejší sídlištní aktivita natolik intenzivního rozměru, že v průběhu přibližně jednoho století narostl zdejší terén o více jak 1–1,5 metru.

V závěru staršího období se do podoby nadloží začala promítat nová aktivita spojená s výstavbou zděné domovní zástavby (kvádrkové konstrukce). Stále častějším projevem se staly polohy stavebního odpadu s přítomností vápenné malty, jimž bezprostředně předcházely rozsáhlejší vrstvy druhotně přemístěných podložních štěrků pocházejících ze stavebních výkopů pro základy nebo zahluobené prostory nových budov.

V průběhu 13. století došlo k radikální změně ve vývoji nadloží. Ta se projevila zřetelně odlišnými typy uloženin s převahou navážek a násypů z nesoudržných zemin, společně se zvýšeným podílem druhotně přemístěných podložních uloženin (půdní uloženiny a říční sedimenty). Tento proces byl spojen se vznikem lokačního Starého Města a jeho zástavby. Nárůst terénu stále více ovlivňovala záměrná regulace vycházející z potřeb městského organismu, a to včetně změny v zacházení se sídlištními odpady (masivní domovní výstavba spojená se závazným formováním urbanistického rozvrhu města a jeho komunikační sítě, vznik odpadních jam a objektů, úprava povrchů komunikačních zón veřejného i soukromého prostranství). V zachycené terénní situaci lze vysledovat rysy obecnějších procesů změny v chování celé společnosti spojené s transformací předlokační sídelní aglomerace v město vrcholně středověkého typu (HRDLÍČKA 2000b, 52).

Prezentované doklady proměny a vývoje historického terénu v jedné části staroměstského areálu bezpochyby představují důležitý studijní materiál, umožňující prohloubení našich znalostí o podobě procesů geneze a proměny sídelního organismu od jeho počátků až po přerod v právní město. Uvedené poznání je však stále významně zatíženo absencí spolehlivějších chronologických opor, které by pomohly zařadit celý vývoj do závaznějšího časového rámce.¹ Uvedená problematika tak bezesporu představuje jeden ze zásadních úkolů současného mediévistického bádání nejen na půdě pražské archeologie.

¹ Zejména problematika detailnějšího zpracování, vyhodnocení a publikace vývoje pražského pozdně raně středověkého keramického materiálu v kombinaci s mincovními nálezy či absolutně datovatelnými prameny.

LITERATURA:

- ČERNÁ/PODLISKA 2008 — Eva ČERNÁ / Jaroslav PODLIŠKA: Sklo – indikátor obchodních a kulturních kontaktů středověkých Čech. In: P. Sommer / V. Liščák (eds.), *Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století*, Colloquia mediaevalia Pragensia 10, Praha 2008, 237–256.
- DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002 — Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: *Románské domy v Praze*. Praha – Litomyšl 2002.
- ELLEDER 2005 — Ladislav ELLEDER: Sucha a povodně, historie hydrologické služby. In: P. Augusta (ed.), *Praha a Vltava. Řeky, potoky a vodní nádrže Velké Prahy*. Praha 2005, 163–182.
- GOLIŇSKI 2000 — Mateusz GOLIŇSKI: Ku rekonstrukcji pierwotnych funkcji Tyńskiego Dworu w Pradze. In: PIEKALSKI/WACHOWSKI 2000, 127–138.
- HRDLIČKA 1977a — Ladislav HRDLIČKA: Praha 1-Staré Město (palác Kinských). *Pražský sborník historický* 10, 1977, 204–205.
- HRDLIČKA 1977b — Ladislav HRDLIČKA: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1 na Starém Městě. In: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha 1977, 199–215, obr. 38–43.
- HRDLIČKA 1993 — Ladislav HRDLIČKA: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. *Archeologické rozhledy* 45, 1993, 93–112.
- HRDLIČKA 1997 — Ladislav HRDLIČKA: From spontaneous to controlled development of the land relief of the Old Town of Prague – Od spontánního vývoje k regulaci terénního reliéfu Starého Města pražského. In: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha 1997, 246–252.
- HRDLIČKA 2000a — Ladislav HRDLIČKA: Centrum raně středověké Prahy. In: PIEKALSKI/WACHOWSKI 2000, 191–214.
- HRDLIČKA 2000b — Ladislav HRDLIČKA: K proměnám středověké Prahy. In: *Prague. A Hub of European Culture*, L. Kovaříková / J. Poláková / L. Bezděk (eds.), International Symposium ICOMOS 2000, Praha 2000, 48–53.
- HRDLIČKA 2001 — Ladislav HRDLIČKA: Jak se měnila a rostla středověká Praha. In: Kovanda, J. et al., *Neživá příroda Prahy a její okolí*. Praha 2001, 201–212.
- HRDLIČKA 2005a — Ladislav HRDLIČKA: Týnský dvůr a středověká Praha. Praha 2005.
- HRDLIČKA 2005b — Ladislav HRDLIČKA: Komentář k obr. 7. In: *Praha. Mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace*, Praha 2005, 16–21.
- JIRÍK/PODLISKA V TISKU — Jaroslav JIRÍK / Jaroslav PODLIŠKA: Nález ostrogótské spony typu Reggio Emilia z doby stěhování národů v sekundární situaci sídlištního komplexu 12. století na Starém Městě v Praze. *Studia Mediaevalia Pragensia* v tisku.
- KOVANDA ET AL. 2001 — Jiří KOVANDA ET AL.: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha 2001.
- PIEKALSKI/WACHOWSKI 2000 — Jerzy PIEKALSKI / Krzysztof WACHOWSKI (eds.): *Średniowieczny Śląsk i Czechy, Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa. Wratislavia Antiqua 2*, Wrocław 2000.
- PODLISKA 2007 — Jaroslav PODLIŠKA: Praha 1-Staré Město, Týnská ulička 6, čp. 1064/I; nálezová zpráva o archeologickém výzkumu č. 2006/10 NPÚ, ú.o.p. v hl. m. Praze, svazek I–VI. Uloženo: NZ archiv ARÚ AV ČR čj. 11050/07.
- SLÁMA 1990 — Jiří SLÁMA: Raně středověké Čechy a Rurikovská Rus. *Archeologické rozhledy* 42, 1990, 391–397, 466.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: *Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov*. Praha 1996.
- ZÁHORKOVÁ/MUK/RULC/JAREŠOVÁ 1961 — Jitka ZÁHORKOVÁ / Jan MUK / Osvald RULC / Anna JAREŠOVÁ: Čp. 1064/I, Praha-Staré Město, blok mezi ulicemi Týnskou, Dlouhou, Masnou, Týnskou uličkou – stavebně historický průzkum. *Pasportizace SÚRPMO*, nepublikovaný strojopis, Praha 1961.
- ZÁRUBA/BUCHA/LOŽEK 1977 — Quido ZÁRUBA / Václav BUCHA / Vojen LOŽEK: Significance of the Vltava Terasa system for Quaternary chronostratigraphy – Terasový systém Vltavy a jeho význam pro chronostratigrafii kvartéru. Praha 1977.
- ZAVŘEL 2007 — Jan ZAVŘEL: *Přírodní prostředí. Kapitola 2 k nálezové zprávě*. In: PODLIŠKA 2007, 5–8.

SUMMARY

New data concerning the settlement in the backyard of Týnský court in the Old Town square in Prague

Key words — Prague — Medieval Ages — pre-locating agglomeration — settlement stratigraphy — Romanesque building construction — material culture

During 2006 an excavation was undertaken in advance of the construction of new basements in a narrow, elongated yard belonging to a late 19th century house. The origins of the settlement in this part of town are connected with the process of infilling the Old Town terraces and subsequent foundation of a central market place, most probably towards the end of the 11th century or during the 12th century. Archaeological rescue excavations produced new data concerning mainly the medieval phase of this settlement. Below the current yard surface there was a 1, 5m thick layer of heterogeneous dumped material connected with the construction of the currently standing building. The dump covered an almost intact medieval sequence of stratigraphy, with numerous wall fragments from the original housing estate. The oldest stratigraphical complex was a 1–1,5m thick Early Medieval layer covering almost the complete excavated area. In ca 4–5 development horizons numerous superpositions of large features dominated from small pits to larger sunken features, possibly representing houses built of timber and clay. These structural features were covered by highly organic sediments (wood, dung), which formed after their demolition. The frequent presence of pottery fragments in practically every context of the settlement horizon enabled a relatively clear chronological sequence for the development of the site from the end of the 11th century (sporadic presence of calix shaped rims and archaic bloated rims dominating), with extensive activity during the 12th century (classic bloated and upwards turned up rims prevailing). Mainly towards the end of the Early Medieval Ages the settlement activity was of such intensity that the ground levels rose by more than 1m in 100 years. At the north side of the yard an ashlar wall, dug into the Early Medieval layers and running from west to east, was discovered. This fragment of the wall was composed of four neatly faced courses of plaener blocks on a foundation built from roughly dressed plaener stone, set with lime mortar. This fragment of wall was ca 7m long and survived to a height of ca 1, 36m, including the foundations. The original function of the wall is not completely clear; it could be either a house wall or an enclosure wall to a larger property. The wall can be given a preliminary date, on the basis of the stratigraphical analysis, of sometime in the first half of the 13th century. Subsequent settlement activities could be discerned, but only to a limited extent. Among several base parts of pits there were wall foundations, which could quite securely be associated with deserted buildings in the yard and in the back wing of the once spacious house no. 628, facing the north portal of the church of “The Virgin Mary before Týn”. These activities can be dated to the 13th and 14th centuries. Only in the limited area at the eastern edge of the current yard there were larger, late medieval and early post-medieval building dumps and pebble paving covering the earlier medieval levels. This historically later stratigraphy was radically removed from on most of the plot during the demolition of the previous house and the building of the present standing structure.

Fig. 1. Prague 1-Old Town. The excavation area in Týnská lane no. 1064/I marked in black.

Fig. 2. Prague 1-Old Town, Týnská lane no. 1064/I, detail from the topographical situation. Excavation area (dark grey) projected onto house no. 628 before demolition (hatched area) and onto the current cadastre plan (pale grey areas). Romanesque buildings in black. A: a fragment of an ashlar Romanesque wall, B: Romanesque vaulted space in the corner of the demolished house no. 628. The plan is oriented to the north.

Fig. 3. Prague 1-Old Town, Týnská lane no. 1064/I. The excavation area with the orthogonal grid A–N.

Fig. 4. Pyrotechnological feature – the bottom part of a pit like forge situated in the lower part of the settlement stratigraphy, dated to the 1st half of the 12th century (square E).

Fig. 5. Section through the historical layers dated from the 12th – to the first half of the 13th century. At the bottom there is part of a timber and clay house cut into the subsoil, later infilled and covered by settlement layers with a high organic admixture. At the upper part – evidence of building activities – position of plaener stones and malt debris.

Fig. 6. Excavation area with fragments of building constructions. The dating details in the legend.

Fig. 7. Drawing of the upper part and the foundations of the ashlar wall (Z02), with stratigraphically older features below the foundation line.

Fig. 8. Overall front elevation photogrammetry of the ashlar Romanesque wall with neatly faced courses of plaener blocks at the upper part and roughly dressed plaener stone in the foundations.

Fig. 9. Section B–R01 of the lower part of historical layers in the trench B, at a right angle to the ashlar wall Z02. Contexts: 1–subsoil: sandy sediments of the Vltava terrace; 2–sandy soils with organic inclusions – infill of sunken features; 3–humus soils – dumping layers; 4–sandy soils with higher content of mortar and plaener debris – building level of the ashlar wall; 5–wall from plaener blocks; 6–sandy clay – floor of a timber building; 7–burnt wood covered by building rubble with higher content of plaener and mortar – fire and building destruction; 8–sandy soils – infill of sunken features; 9–sandy soils and building rubble – recent dump.

Fig. 10. Development matrix of the field situation in the square B with preliminary interpretation of stratigraphical units, chronological framework and evidence numbers of finds assemblages – finds bags (in italics). Stratigraphical complexes depicted in colour.

Fig. 11. Selection of pottery from contexts associated with the ashlar wall (Z02) – assemblage B–007; assemblages from the dumping layers prior to the ashlar wall (Z020 construction – assemblage B–008, B–030, B–011, B–013, B–012 (in stratigraphical order from the latest to the earliest).

Fig. 12. Selection of small finds from the Early medieval settlement horizon:

- a) an early 12th century fragment of a ceramic nozzle for inserting the bellows into an iron working forge. From the context of the pit like forge (photo by M. Kalíšek);
- b) a 12th century small stone spindle-whirl from fine reddish slate of Ovruc type. An import from Ukraine region;
- c) a 12th century fragment of blue glass from a vessel, decorated with gold and enamels. Origins of this product can be sought in the Near East area, probably Byzantine;
- d) a prick spurs one with a short barb decorated by silver wire and another with a larger conical barb. Together with some fragments of iron horse shoes they show evidence for horsemen in the area of the Old Town square during the 12th century;
- e) a massive iron key with a diamond eye and a full shank indicates presence of lockable mechanisms in the Old Town house furnishing in the first half of the 13th century.

English by Linda and Patrick Foster

*Příspěvek je výstupem institucionálně financovaného výzkumného záměru **MK 07503233303** „Odborné poznávání, vědecké hodnocení, dokumentování a evidence nemovitého kulturního dědictví, identifikace statků, které mohou být chráněny“, dílčího úkolu **307** „Odborné zpracování a vědecké vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů nemovitých kulturních památek a památkových území jako nových pramenů k dějinám území ČR“.*

PhDr. Jaroslav PODLIŠKA, Ph.D.
Národní památkový ústav v hl. m. Praze
Na Perštýně 12, 110 00 Praha 1
podliska@praha.npu.cz